

Historie: John Smith, Thomas Helwys a první baptistický sbor v Anglii 7

Čtení na pokračování

Historie

7.

**John Smith, Thomas Helwys
a první baptistický sbor v Anglii**

Historie

John Smith, Thomas Helwys a první baptistický sbor v Anglii 7

Čtení na pokračování z knihy

JOHN SMITH, THOMAS HELWYS, A PRVNÍ BAPTISTICKÝ SBOR V ANGLII.

JOHN SMITH SE-BAPTISTA
THOMAS HELWYS

A
PRVNÍ BAPTISTICKÝ SBOR V ANGLII

S NOVÝM SVĚTLEM NA CÍRKEV OTCŮ POUTNÍKŮ

WALTER H. BURGESS, B.A.

LONDÝN
JAMES CLARKE & CO., 13 & 14 FLEET STREET
1911.

KAPITOLA VII

THOMAS HELWYS - JEHO PŮVOD A RODINNÉ DĚJINY - ZMÍNKY O ODCHODU DO HOLANDSKA
OD ENOCHA CLAPHAMA A JOSEPHA HALLA

Nyní se musíme na chvíli odvrátit od vyprávění o Johnu Smithovi, abychom zvažili život toho, kdo s ním byl úzce spojen v úsilí založit čistší církev i v záměru převést svou církev jako celek z Anglie do Holandska.

Po roce či dvou došlo u několika z těchto uprchlíků k určitému zkoumání srdce, zda učinili správně, když uprchli před pronásledováním, a vyslovili i otevřenou kritiku vůči „vůdcům“, kteří je přivedli za moře. Na to John Robinson odpověděl:

„Pravda je, že to byl pan Helwisse, kdo nade všechny, ať už vůdce či jiné, napomohl tomuto přechodu do cizích zemí; a jestliže někdo přinesl vesla, on přinesl plachty, jak bych mohl ukázat v mnoha jednotlivostech a jak se mnou mohou dosvědčit všichni, kdo byli obeznámeni se způsobem našeho příchodu sem.“¹

Robinson zde mluví o Thomasi Helwysovi z Broxtowe Hall v Nottinghamshiru, jemuž – bezprostředně více než komukoli jinému – náleží zásluha na založení prvního baptistického sboru v Anglii.

POZNÁMKY:

1 O náboženském společenství (Of Religious Communion), Díla (Works), III, s. 159.

Robinson píše toto jméno různě, jednou „Helwis“, jindy „Helwisse“, ve svých četných spisech odkazuje na něj, avšak sám John Smith, který ho znal důvěrněji, uvádí podobu „Helwys“.

Rodina měla po dlouhou dobu sídlo ve wapentaku (hundred) Bassetlaw v Nottinghamshiru.

Nejstarší zmínka o tomto jménu, kterou jsem zaznamenal, pochází z roku 1243, kdy v den Zvěstování Blahoslavené Panny Marie Richard, syn Helewyse, dosvědčil listinu, jíž Hugh de Dukemanton daroval pozemky opatu Williamovi a jeho konventu ve Welbecku.¹

Člen této rodiny, John Helwys, byl uveden do vikářství v East Retford dne 15. srpna 1497 na prezentaci arcibiskupa z Yorku a roku 1506 získal také rektoráty Hayton a Ordsall. Mramorová deska v podlaze kostela v East Retford zaznamenala jeho smrt:

„Zde leží Jan Helwis, vikář East Retford, rektor Hayton a Ordsall, jenž zemřel 28. prosince léta 1511. Kéž se Bůh smiluje nad jeho duší. Amen.“²

Rodina vystupuje zřetelněji do popředí s Robertem Elwesem z Askhamu, schopným mužem, který spolu se svou manželkou Isabel položil základy budoucího jmění tohoto rodu. Sepsal závěť dne 11. března 1525 a z ní poznáváme, že byl mužem upřímné a prosté zbožnosti:

„Svou duši odevzdávám všemohoucímu Bohu a jeho matce svaté Marii a všem svatým v nebi... dvě libry vosku, aby hořely kolem mne v den mého pohřbu... k hlavnímu oltáři za zapomenuté desátky půl čtvrti ječmene... za třicítku mší, aby byly vykonány za mou duši po mém skonu deset šilinků.“

POZNÁMKY:

1 Wolley Charter, I, 53. Britské muzeum, citováno v White, Dukery Records, 1904, s. 260.

2 Piercy, History of Retford, 1822, s. 111.

Učinil malý odkaz deseti šilinků „na stavbu askhamského špitálu“, dobročinného zařízení, které dosud existuje. O více než sto let později obdrželo dobrodiní od člena rodiny Helwysů a nyní poskytuje přístřeší třem starým vdovám z farnosti Askham.

Po Robertovi nastoupil jeho syn William Ellwes, který se oženil nejprve s Rosamund¹ Liveseyovou z lancashirského rodu a podruhé, v posledním roce svého života, s Margaret Gabitusovou, která ho přežila sotva o osmnáct měsíců.

Měl početnou rodinu a zdá se, že ve světě prospíval. Jeho závěť², v níž se označuje jako „farmer“, je datována 5. října 1557. Kostelu sv. Mikuláše v Askhamu, v němž měl být pohřben, odkazuje vs., a „Sir Richardu Bennetovi, kurátovi z Askhamu řečeného, iij s. iij d., aby se za mne modlil“.

Zmiňuje „mé nájmy a všechny mé statky v Evertonu a Scrooby“. Svému synu Edmundovi, který už v té době opustil starý domov, učinil odkaz těmito slovy:

„Také mému synu Edmondu, který ode mne obdržel sto marek. Chci, aby dostal ještě xxxij li. xij s. iij d., což dohromady činí sto liber.“

To byla kulatá suma, kterou odkázal každému ze svých synů Geoffreyovi a Thomasovi. Dvanáct dní po sepsání závěti byl pohřben v Askhamu.

O Edmundovi Helwysovi se říká, že vstoupil do Gray's Inn.³ Zdá se, že je to omyl, ale mohl vstoupit do jednoho z dalších Inns of Court. Odpor „common“ právníků vůči duchovenstvu, které hájilo „civilní“ právo, přivedl právnícké povolání z velké části na stranu protestantů a posílil věc reformy.

POZNÁMKY:

1 Pohřbena v Askhamu, 30. prosince 1556.

2 V Yorkské pozůstalostní registratuře.

3 Tak je to uvedeno v Dictionary of National Biography, ale vyhledal jsem seznam přijetí do Gray's Inn uvedený v Harlcian MS., 1912, a zjišťuji, že to byl Edward Elmes, nikoli Edmund Elwes, kdo vstoupil do toho spolku roku 1550.

Sklon Edmunda Helwyse k náboženským tématům se ukazuje v pozoruhodné knize vydané roku 1589 s názvem „A Marvell Deciphered“, výkladu 12. kapitoly Zjevení s připojeným textem.[1]

Toto dílo bylo připsáno otci Thomase Helwyse, ačkoli na konci nese jméno „Edward Hellwis“.

Záměna jmen Edmund a Edward byla častá, a navzdory této nesrovnalosti je připsání autorství pravděpodobně správné.

Byl to dobový vlastenecký spisek vyvolaný protestantským citěním podníceným španělským útokem na Anglii. Autor činí zahalenou narážku na královnu Alžbětu jako na předobraz ženy oděné sluncem ve 12. kapitole Zjevení a na papeže jako na Draka, který proti ní vedl válku.

Když vykládá verš, který líčí Ženu, že má „Měsíc pod svýma nohama“, říká, že „není pochyb“, která žena „před všemi ostatními vůbec“, jako „nástroj pod Bohem“, přinesla tak veliké a božské světlo v čase tak veliké temnoty, a ani pro kterou „měsíc svou silou a vlivem“ způsobil větší zkázu jejím nepřátelům, ani pro kterou měly její námořní podniky „lepší úspěch“.[2] Zjevná narážka na úlohu přílivových sil při zničení Španělské Armady.

Poznámky:

[1] V Londýně, vytištěno Robertem Robinsonem pro Johna Winningtona, u Zlatého sudu poblíž kostela sv. Dunstana ve Fleet Street, 1589, s. x., 12. 4to. British Museum Library, C. 37, c. 3.

[2] A Marvell, atd., s. 21, na okraji.

Avšak závěť Edmunda Helwyse ukazuje pozoruhodným způsobem, jak pevně se ho zmocnila pavlovská teologie. Jelikož se vyznal v právu, sepsal svou vlastní závěť[1] a uvedl ji osobním vyznáním víry, z něhož můžeme snadno vyvodit, jaké ovzduší panovalo v domě, v němž Thomas Helwys vyrůstal.

Stojí za to je ocitovat pro světlo, které vrhá na náboženské přesvědčení venkovského šlechtice v alžbětinských časech:-

„Já, Edmund Helwis, zvaný také Elwis, z Broxtoe v hrabství Nottingham, šlechtic, celý a zdravý na těle a dobré a dokonalé paměti, Pán buď pochválen, a přece mající na paměti nejistoty tohoto světa, který je právem nazýván špinavým chlévem, houštinou trní, v níž není nic než strach, hanba, trápení, slzy, námaha, nemoc, hřích a smrt, činím tuto svou poslední vůli a závěť způsobem a v podobě následující, vlastní rukou, dne dvacátého čtvrtého září, roku vtělení Kristova 1590.

Předně odkazuji svou duši Všemohoucímu Bohu, svému Stvořiteli; a jest to duše tak zlé a hříšné stvořenosti, že bych mohl zoufat nad jakýmkoli jejím přijetím z jeho rukou, kdyby mě však Písma svatá netěšila, učíce na mnoha místech, že Kristus Ježíš, neposkvrněný Beránek Boží, jsa bez hříchu, vydal sám sebe, aby trpěl smrt na kříži za nás, ubohé hříšníky, a vysvobodil nás ze zlého světa (Gal. 2), a on jest naplněním Zákona k ospravedlnění všech, kdo věří (Řím. 10).

V tohoto Krista věřím, a proto nebudu odsouzen, nýbrž budu míti život věčný (Jan 3). Skrze tuto víru nebudu setrávat v temnotě (Jan 12). Tato víra jest mým ospravedlněním (Sk. 20), a svatý Pavel praví (Řím. 13), že Bůh jest ospravedlnitelem toho, kdo věří v Ježíše.

Na závěr věřím, že Kristus nás vysvobodil z kletby Zákona, poněvadž se stal pro nás prokletím (Gal. 3). Toho Ježíše vyznávám svými ústy za Pána a věřím ve svém srdci, že jej Bůh vzkřísil z mrtvých (Řím. 10). A skrze tuto víru doufám se svatým Pavlem, že budu očištěn od všech mých hříchů, které vyznávám, že jich jest mnoho a že jsou převelice zlé, ano nekonečné a ohavné; a proto pravím se svatým Augustinem: „Co dám Bohu, který mi připomíná můj hřích, a přece se jej bojím.“

Proto světské statky, jejichž správcem mě Bůh učinil, chci podle své vůle rozdělit tak, atd., atd., jak tato závěť nařizuje.“

Poznámky:

[1] Zaregistrováno v York Probate Registry.

Z ustanovení této závěti se zdá, že Edmund Helwys prodal své pozemky v hrabstvích Lincoln a Northampton a vzal si do nájmu Broxtowe Hall.

Své dceři Anne odkazuje svatební prsten její matky a oděv, který patřil její matce, svého nejlepšího valacha a dámské sedlo, svou „žalmovou knihu potaženou červenou kůží“, a zařizuje jí pohodlí, dokud nebude provdaná: má mít „výlučné užívání pro sebe a své přátele a své služebníky komnaty nad jídelním salómem v Broxtoe Hall se vším vybavením v ní, a také ložnici v komoře nad špiží“.

Ach! tato milovaná dcera[1] v květu ženství byla do měsíce po sepsání této závěti sražena smrtí a uložena do téhož hrobu se svým otcem.

Mladý muž Thomas Helwys, jenž byl ponechán jako jediný vykonavatel závěti, měl na ramenou nejen těžké břemeno záležitostí, ale i těžké břemeno zármutku.

Brzy poznal tragický prvek života. Edmund Helwys byl pohřben 24. října 1590 a jeho syn splnil přání uvedené v závěti: „mé tělo bych chtěl pohřbít v kostele v Bilburrowe buď v kněžišti anebo před dveřmi lavice, a aby nad tím byla položena náhrobní deska s mým prvním erbem v mosazi na ní.“

„Zrozená téhož dne, tobě milá, násilím nepravé smrti uchváčena, pod tímto hrobem leží s otcem.“

Z latinského nápisu.[2]

Poznámky:

[1] V květu ženství byla do měsíce po sepsání této závěti sražena smrtí a uložena do téhož hrobu se svým otcem.

[2] Byla zřízena oltářní hrobka poblíž jeho lavice; ta byla roku 1833 rozlámána, avšak nápis z čela či boku byl tehdy upevněn na severní stěnu kněžiště, kde jsem jej prohlédl.

Thomas Helwys také dohlédl na rozdělení otcova odkazu „dvaceti chudým chalupníkům v Basfordu, Bilburrowe a Bulwellu“ a svému bratranci Gervasi Helwysovi, pozdějšímu místodržiteli Toweru, odeslal „angel“ (zlatou minci), kterou mu strýc Edmund zanechal na památku.

Zřejmě ještě neměl dokončené vzdělání, a tak se o záležitosti panství starali jeho strýcové John a Geoffrey s radou otcových dobrých přátel, sira Thomase Stanhopea a Edwarda Stanhopea z Nottinghamu, kteří byli ustanoveni dozorcí závěti.

Ať už to bylo u jeho otce jakkoli, zjišťuji, že Thomas Helwys neboli Elwes byl roku 1593 přijat do Gray's Inn.[1] V náležité době se vrátil do Broxtowe. Tamní Hall leží příjemně na hřebeni návrší. Jeho obranyschopná poloha mu dodávala význam. Tam zasedal Hundred Court, a tak dal své jméno jedné části hrabství.

V dřívějších dobách bylo Broxtowe samostatnou farností. Jeho rektorát byl udělen převorství v Sempringhamu. Je to však raný příklad venkovské vsi, která upadla, zpustla a ztratila postavení farnosti.

Dne 26. dubna 1458 byla na žádost Roberta Strelleyho zrušena a připojena k Bilboroughu. Paměť na její dřívější vysoké postavení se zachovala i za časů Thomase Helwyse. Na konci první registrační knihy Bilborough je „Pravý terrier rektorátu v Broxtowe“, dokument datovaný 1595, který vymezuje staré hranice rektorských pozemků a zmiňuje „pozemek kaple a kapelní půdu“. Nese jeho podpis, pevným, jasným rukopisem, „Thomas Helwys“, stojí v čele krátkého seznamu dalších obyvatel.

Poznámky:

[1] Harleian MS. 1912, folio 29. Je uveden jako „z Londýna“, kde měl příbuzné. Fosterův Gray's Inn Register, s. 81.

Dnes tvoří Broxtowe Hall solidní hospodářský dům a za ním se po svahu kopce táhne Broxtowe wood. Malá ohrada na severovýchodní straně domu se dodnes nazývá „the chapel garden“; za ní jsou patrné stopy valu a příkopu pro obranné účely. Za parlamentní války byla držena jako předsunuté stanoviště z Nottinghamu a došlo zde k boji.

V roce, kdy byly hranice starého rektorátu znovu vymezeny, si Thomas Helwys vzal za manželku Joan Ashmore. Vzali se[1] v Bilboroughu 3. prosince 1595 v dobrý čas, aby se stihli připravit na Vánoce.

Jejich dům se stal pohostinným střediskem a místem, kam přicházelo puritánské duchovenstvo z okolí.

Sám Helwys se hluboce zajímal o náboženské otázky a jeho dveře byly otevřené těm, kdo s ním dokázali rozmlouvat o naléhavých problémech doby. Tudy procházel Richard Bernard cestou domů z porady s Arthurem Hildershamem; zde John Smith, když byl „nemocný až k smrti“, našel útočiště a v prostorné staré hale na jejím svěžím, zdravém návrší s výhledem na Basford byl něžně ošetřován zpět ke zdraví.

Poznámky:

[1] Thomas H[l]wys a Joanna Ashmore byli oddáni dne 3. prosince léta Páně 1595.

V pozdějších letech, když proti němu vzniklo obvinění, že „dělal obchod“ s lidmi, kteří se kolem něj shromažďovali, Smith zvolal: „Všechno, co může pan Hel[w]ys říci, je to, že když jsem byl v Anglii nemocný v Bashforthu [tj. Basfordu], byl jsem mu na obtíž a stál ho výdaje; v tom vyznávám jeho laskavost, ale chtěl jsem mu dát náhradu a on to odmítl a v mé nemoci se přineslo dovnitř tolik, kolik jsem utratil.“[1]

Smith a Helwys byli blízcí a důvěrní přátelé a v cestě Separace šli srdečně spolu. Do domu v Broxtowe a do srdcí Joan a Thomase Helwysových přišla radost s narozením syna, který byl pokřtěn obvyklým způsobem dne 5. září 1595. Dali mu jméno Jan. Je zde záznam o křtu dalšího syna roku 1603, jemuž dali jméno Thomas.[2]

Také dcery přišly, aby rozjasnily veselý krb. Byl to dobrý dům k návštěvě a musíme mít na paměti, že tu byly malé děti, až budeme uvažovat o obětech, které museli Helwys a jeho statečná žena přinést kvůli svým náboženským přesvědčením.

O raném manželském životě Helwyse není mnoho co říci. Pravděpodobně trávil dny jako obyčejný, strážlivě si počínající venkovský gentleman své doby.

Jeho vážný zájem o náboženské věci ho udržoval ve styku se sousedními duchovními a jeho příbuzenské a sňatkové vazby na rodiny vážené jak v Londýně, tak na venkově mu pomáhaly mít veřejné záležitosti výrazně před očima.

Patřil do okruhu, který se zdaleka nepodřizoval požadavkům vlády mlčky a bez odporu. Když byly roku 1594 z hrabství Nottinghamshire nařízeny odvody do Irska, dva z jeho příbuzných, „Nicholas Hamerton a John Elvas“, byli nahlášeni jako „váhaví a neukáznění“ ve službě a bylo jim nařízeno dostavit se před Tajnou radu.[3]

Poznámky:

[1] Retractation of John Smith, Sig. Cij., York Minster Library.

[2] Thomas, syn Thomase Helwyse, byl pokřtěn 13. října léta Páně 1603.

[3] Acts of the Privy Council, xxv., s. 6.

Co se týče Thomase Helwyse, když došlo na to, zda má zůstat ve společenství s anglikánskou církví v naději na její další reformu králem a Parlamentem, anebo se od ní ihned oddělit a připojit se k ustavení čistší církve, neváhal učinit odvážnější krok.

Jeho význačné postavení a činnost v separatistickém hnutí jej vytyčily pro stíhání ze strany církevních autorit. Vysoký soud církevní komise pro provincii York podnikl na podzim 1607 aktivní kroky proti členům gainsboroughského a scroobyjského sboru.

To urychlilo přípravy k odchodu do Holandska a Thomas Helwys se zřejmě dokázal bez zatčení dostat pryč. Ptám se, zda si myslel, že jeho ženu nechají na pokoji. Pokud ano, mýlil se.

Rozmrzelost nad jeho únikem učinila úřady méně zdrženlivými vztáhnout ruku i na ni. Zkraje roku 1608[1] byla zatčena na hradě v Yorku a odtud předvedena před církevní komisaře.

Prokázala se jako žena statečného ducha, odmítla se sama usvědčovat a byla poslána zpět do vězení na hradě spolu s Johnem Drewem a Thomasem Jessopem „pro odmítnutí složit přísahu podle zákona“.

Její případ se znovu dostal před soud o několik měsíců později, kdy je její jméno uvedeno jako „Joan Elwaies z Basfordu“. Pravděpodobně nechala zákon, aby si s ní šel svou cestou, a v tom případě by byla po třech měsících věznění vypovězena, a tak by se znovu připojila ke svému manželovi v Holandsku, ale v Amsterdamu po ní nedokážu najít žádnou stopu a možná našla útočiště u svých vlastních přátel nebo u příbuzenstva svého manžela v Londýně.

Poznámky:

[1] Dexterův Congregationalism, s. 320, pozn., uvádí datum 26. ledna 1607-8; Barclay, Inner Life, s. 68, uvádí 26. července 1607-8 (zjevná chyba); Brown, Pilgrim Fathers, 1897, s. 97, uvádí 26. července.

Lze se ptát, zda tehdejší migrace těchto skupin horlivých věřících z oblastí Gainsboroughu a Scrooby vzbudila v dané době velkou pozornost?

V samotném kraji nemohlo stažení tak početného zástupu lidí proběhnout, aniž by přitáhlo pozornost, a obtíže, které provázely odchod skupiny ze Scrooby, posloužily k tomu, že jejich věc získala větší publicitu.

Bylo třeba zpeněžit majetky, vzdát se úřadů a zařídit věci pro ty, kteří zůstali pozadu. Po nějaký čas to muselo být v okolí běžným tématem hovoru.

Na ty, kdo osobně znali vůdce hnutí, i na puritánskou stranu, jež byla zvláště zainteresována na otázkách církevní reformy a mezích biskupské autority, musela tato společná migrace do Nizozemí hluboce zapůsobit.

Puritáni však přece jen netvořili většinu a brzy se objevily jiné záležitosti, které jejich pozornost pohltily. V soudobé literatuře je jen málo odkazů na toto provinční náboženské hnutí a klidný proud života v původní oblasti brzy znovu nabyl svého normálního chodu. Bernard psal o „tomto rozkolu“ roku 1608 takto[1]:

„Mnozí se tomu smějí, někteří to pokládají za věc sotva hodnou přemýšlení, a tak jen málokdo nebo nikdo jich neželí. Mně to bylo spravedlivým důvodem k zármutku, a proto jsem to nemohl lehce přejít; z lásky k těm, kdo s námi dosud zůstávají, a v touze učinit to nejlepší, abych znovu získal své vlastní, které mi Bůh kdysi dal, jsem tyto věci zveřejnil.“

Poznámky:

[1] „Epistle Dedicatorie“ (Dedikační epištola) připojená ke Christian Advertisements.

To nám dává letmý pohled na místní náladu. Zprávy o hnutí prosakovaly až do Londýna. Enoch Clapham tam roku 1608 vydal knihu[1], v níž představil hlavní náboženské strany v sérii dialogů.

Mezi nimi uvádí „Nespokojence“ a „Uprchlíka“, kteří představují předního puritána a oddělovacího se brownistu.

„Samotnou přirozenou povahu takových duchů,“ říká, „jsem zde zachytil ne bez různých let zkušenosti, které jsem s nimi všemi měl.“ V průběhu jejich rozhovoru se objevuje tato zmínka o založení gainsboroughského a scroobyjského sboru:

Uprchlík: ... „Nemám malou naději, že tisíce v Anglii (kteří teď stojí na špičkách) brzy dopadnou naplocho na naši stranu. Copak neslyšíte o učitelích a lidech v nejvzdálenějších částech Lincolnshiru a Nottinghamshiru atd., kteří jsou přímo oddělení?“

Nespokojenec: „Slyšel jsem o tom především od jednoho londýnského kazatele, který se velmi rmoutí kvůli jedné paní urozeného postavení, o níž se říká, že je z církve úplně pryč. Ale jak některé z těch učitelů znám, a zvláště toho, o němž se říká, že pokřtil jedno z jejich dětí ve stodole, tak má naděje je, že jejich oddělení není tak daleko jako vaše, nýbrž je jedno s tím, které mám v úmyslu já.“[2]

Poznámky:

[1] *Error on the Right Hand through a Preposterous Zeale*, 1608.

[2] Tamtéž, s. 14.

Joseph Hall, který se se Smithem a Robinsonem osobně znal z univerzity, se brzy dozvěděl o jejich rozhodnutí opustit anglikánskou církev a poslal jim „milující napomínající dopis“.

V té době si nemyslel, že by zašli do krajností dřívějších separatistů v Londýně. „Myslel jsem,“ píše, „že jste učinili odchod (spíše než odloučení od naší církve) do místa, kde byste mohli mít prostor vyznávat a mít příležitost užívat si svých vlastních pojetí.“[1]

Zklamalo ho, když zjistil, že jeho staří přátelé do té míry přijali brownistické stanovisko, že se stali naprosto a přísně oddělenými separatisty od anglikánské církve i od veškeré její bohoslužby.

Poznámky:

[1] Common Apology against the Brownists, 1610. Hall's Works, sv. X, s. 88, § 46.

Štěpán Křivánek

Můžete také navštívit naši facebookovou stránku [Baptisté - Síť víry](#) nebo facebookovou skupinu [Zpravodaj Baptisté - Síť víry](#)